

vezani v predsodkih in se pri tem bahajo z visokodonečim besedičenjem in z izposojenimi ideali. Romantiki hočejo učiti Nemce globlje gledati, više misliti, resničnejše čutiti.¹ Zato hočejo potopiti vse življenje v poezijo;² in zato bi hoteli rešiti temeljitost nemške znanosti vsake kramarije in okosteneleosti z neprestanim kašipotom k neskončnosti, nedoumljivosti³ v prirodnem in dušnem življenju.² To mogočno gibanje si je poiskalo preko klasicizma sorodnih vezi s »Sturmom« in »Drangom«, se naslonilo na Herderjevo filozofijo zgodovine človeštva, na vedno bolj rastoči vpliv nacionalne poezije (Homer, Dante, Petrarca, Shakespeare, Milton, Ossian) in našlo končno trdno hrbtnico v Fichtejevi in posebno v Schellingovi filozofiji.

Ko je v Kantovi kritični filozofiji višjega razuma dobilo prosvetljenstvo svoj zadnji in najdoločnejši izraz, ki pa vendar ni mogel več prikriti metafizične potrebe, je poleg Herderja odločujoče vplival na ves razvoj romantiškega mišljenja Fichtejev idealistični subjektivizem, dokler ni v Schellingovi prirodni filozofiji in v njegovem stremljenju po neskončnosti zadobila romantika bistvene znake svojega svetovnega nazora. »Bila je doba v duševni zgodovini človeštva, ko je panteizem pótém pojma o organizmu prirodne filozofije postal iz filozofične špekulacije prirodoslovno temeljno naziranje... Nekaj očarujočega je ležalo v tej misli ene živeče, duševne samobitnosti, enega organično-enotnega, duševno in telesno vkup spadajočega sveta, z njegovim skrivnostni polnim središčem in z nešteti odražanji v vseh posameznih organizmih.«³ Življenje in poezija, misel in čuvstvo so se v tem žarišču božanstva prelili v eno, neločljivo celoto. »Eno je in ostane vprav za Schellingov vpliv na duševno življenje romantikov merodajno⁴: njegova prirodna filozofija. Le pótém nje ostane dosledno izvajanje ideje organizma v vsem dušnem in prirodnem bitju in žitju možno. Z njo je podala istost duše in telesa, ki jo je Fichtejeva filozofija le abstraktno pridigovala. S tem dobi romantiška teorija svojo enotnost in svoje filozofsko središče: svet je ena dušna celota, živa celota, organizem. Toda ni le organizem, ki bi se dal primerjati rastočemu drevesu, ampak vse bolj nalikuje višjemu organizmu, osebnosti. Vesoljnost postane romantiki oseba¹... Zato stoji to za romantike trdno: središče je organska živa bistvenost, njega življenje je organsko živo žitje in tkanje, karkoli se godi iz njega, mora biti zato organske narave.² Vesoljstvo je živeč organizem, a tudi vse, kar se v njem podaja in nastaja, je

¹ Podčrtal pisatelj.

² Joachimi Marie, Die Weltanschauung der deutschen Romantik, VII. Jena und Leipzig 1905.

³ Joachimi, 22 sl.

organizem ali del ali funkcija enega organizma. In vsak poedini organizem nosi v sebi v zavedni ali nezavedni obliki vse znake svetovnega organizma. »Vse se podaja v vsem.« Narodi, projekti, znanosti, vse prirodno in dušno je organično, je »osebnost«, individualiteta. In kakor se vse druži v enotno organsko vesoljstvo, tako mora biti le eno enotno središče, prasila, ki temu svetu daje svojo neskončno moč in določni namen. Središče vesoljstva je absolutno središče, vse ostale enote so le zreala te najvišje samobitnosti.⁴ Tako se je zgodilo to, kar je bilo neizogibna posledica reakcije: ker so prosvetljenci zatajili Boga v sebi in izven sebe, ga je romantiški svetovni nazor iskal in našel vsepovsod. »Vse je božje in Bog je vse.« Os prosvetljenstva je bil in mogel biti edino le razum, os romantike pa je postal miselno-čuvstveni sestav, ki je v svojem panteističnem morju zasidral vse mišljenje in čuvstvanje nove dobe. Prej je racionalizem vsužnjil vso poezijo v pravila in določeni, predpisani miselni sistem in ji s tem izpodrezal življenjsko žilo, zdaj ustvarja v pesniku »svetovni duh«, prasila, Bog sam. Umetnik postane drugi bog in »umetnina sredstvo višjega spoznanja«. Kot malokdaj prej in malokdaj kje je tedaj filozofija uravnavala vso poezijo in proglasila umetnostno ustvarjanje za najvišji in najpopolnejši odsev enega vseobčega duha, enotnega organskega, živega vesoljstva, iskro pragnja.

V ideji o organizmu leži torej »ključ do romantiškega svetovnega nazora«, v njej in samo v njej nam je iskati pravilne razlage za vse tedanje pojave na raznih popriščih kulturnega in političnega življenja. Mogočno narodnostno gibanje, ki je vzburkalo v oni dobi vse tlačene in neujedinjene narode, je črpalo svojo moč in vso svojo očarujočo silo in navdušenje predvsem v romantiškem svetovnem nazoru o organizmu, kajti tudi narodi so »organski«, so »individualitete«, so del prasile ali svetovnega duha in postajajo v njem božanski. In v bistvu tega nazora nam je iskati tudi pravilnega presojevanja in ocenjevanja vsega romantiškega pesniškega pojmovanja in ustvarjanja, v čimer nas najozja zveza med tedanjo filozofijo in poezijo še bolj potrjuje.

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

France Bevk: **Faraon**. Trst, 1922. Izdala in založila Naša založba. Tiskarna Miroslava Jasperja na Dunaju. Str. 127. Opremil Tone Kralj. Sedba o Bevkovi prozi ne more biti mnogo drugačna kakor ocena njegovih pesmi. Pozitivna pač, vendar s pridržkom. Svež je, pa ne nov, lep,

a premalo svoj, in če postavimo, da je v liriki močnejši, gotovo to ni zgolj predsodek za njegovo prozo. Poglejmo!

Razbolelost nad grozo vojnega moloha, ki je zasadil prste v družino in človeštvo in se hrani z dušami, preveva prvi del zbirke. To ni proza epika, temveč lirika. Refleksi, kliki in vzdihli so se tu zgostili v žive dogodke, tam samo na široko lirično razlili kot n. pr. v Praznoti (str. 28), in tako imamo pred seboj blesteče se trenutke tistega intimnega gorja, ki bi ga sicer ne moglo nikoli popisati pero kulturnega in pragmatičnega zgodovinarja. Enemu izmed teh refleksov bi prerekoval, da bo živel tudi izven zbirke; ta je »Kako je bilo?« iz l. 1916, kristal, ki se ti zablješči lep in cel, kako ga je oblikovala narava, ne boš izvedel nikoli. Zbirko uvaja Faraon, parabolično klicanje iz l. 1917: »Blagor tebi, žena, ki boš rodila moža, ki bo večji od kdaj rojenih mož in nas bo rešil tega bremena in sramote!« (str. 12). Lepa, izbrušena so pisma v Klicu žene, fabuli pa pomežikuje Iv. Cankar, kakor je najbližji zglede prvemu delu te knjige on sam. Vendar ni lahko reči, da bi bila ta knjiga zrasla naravnost iz njegovih »Podob«. Bibliografija bi nam povedala, da so Bevkove stvari šle vzporedno s Cankarjevimi, in če pravimo, da so jim izmed vsega vojnega slovstva najbližje, je to pohvala — kljub temu, da si Bevkovo prozo brez Ivana Cankarja težko mislimo. Bevk je tako točen izraz časa, človek tako tenkega sluha in čuta za literarno ozračje, da je njegova ambicija po osebnosti: biti enak drugim, in prizadevanje po lastnem izrazu: — skoroda nobeno. Njegova snov je reflektivno razžarjena, kar je znak ljudi, ki so rasli tako poleg drugih, da jih ne moremo imenovati epigonov, temveč male sodobnike.

V tej sodbi nas potrjuje drugi del zbirke. Tu srečujemo pisatelja, kako poslušajo svoje vrste posebnosti, opazuje temno stran človeka in išče v nji novih vrednosti. Grozo, ki sega po človeku od zunaj, pa je v njem samem, tolmači z usodnim čuvstvovanjem; kadar gre globlje, pride do dna: do nekulture civiliziranega človeka, n. pr. Anuška pred poroto. Žal, da njegova refleksivnost ne izvira iz močnega filozofskega nazora, temveč iz pričuvstvanja, podoživetega in navzetega tam, odkoder je prišla k nam pobuda za novo ceno človeka, iz knjige Gorkega in skrajnih severnjakov. Ti ljudje, ki jih je življenje izgrešilo ali oni njega, polnijo režeče se razmerje med seboj in svetom z modrovanjem, in to modrovanje pri Bevku zopet visi na majhnem, slučajnem dogodku. Pa saj odtod zopet pelje pot do Iv. Cankarja. Če ta knjiga izide v ruščini, kakor obetajo, bo tam morda še bližja kot pri nas, nje prevod je nekaka pot domov.

Tako vidimo, da Bevku manjka epska črta in da je tvorna sila lirsko-miselna, poudarek iz čuvstvovanja za človeško vrednost in srd nad nekulturo. Knjiga ima svojo ceno. Ne v tem, da je čtivo v lepem in gladkem jeziku s polnimi umetniškimi kvalitetami, s točnimi znaki gotove dobe v slovenski literaturi in za njenega zgodovinarja hvaležen predmet, temveč kot sveža priča trpkosti

nad težkim časom in gotovega poguma v izpovedi za človeštvo. Kdo bo kvitiral Finžgarjevo »Kroniko gospoda Urbana« in »Prerokovano« — kdo tudi Bevkovega Faraona kot odpor proti tuji tlaki? Izvestni politični anonimniki od l. 1918. do naših dni in še naprej? Nekultura svetovne vojske pri nas na srečo ni dobila sramotnih glasnikov; pustite dve pobožno zlagani cesarski pesmi tedaj, ko so se najboljši duhovi drugje izgubili v nečlovečnosti, pa ne samo Dehmel in Hauptmann, temveč pod vsakim žezlom in nebom. V tem zlasti je cena Bevkovega Faraona. France Koblar.

Ivan Cankar: **Romantične duše**. Dramatična slika in treh dejanjih. Založil L. Schwentner v Ljubljani, 1922.

Ivan Cankar je zgodaj začel zajemati iz tistih virov, ki so mu pozneje dali najboljše njegove drame. Politika, ki jo gleda skozi prizmo svojega mladostnega spoznanja v nietzschejanski luči in ji daje tole potezo v spektru svetskih dogodiljev in doživetij: »Zaničuj te ljudi in smeši jih. Delaj jim poklone tam, kjer jih najmanj zaslužijo, pa te bodo vzdigovali na rame...« (str. 7) in romantika tistih, »ki stoje najglobokeje v blatu, a gledajo v nebo in sanjajo o lilijah...« (str. 46) — to dvojje se bije in lomi v Romantičnih dušah.

Pravzaprav sta romantični duši samo dve: Mlakar in Pavla. Dr. Mlakar, advokat in politik, ki mu je položil Cankar v usta tele besede: »To smo živeli življenje, tu pri meni! Kako smo bili v obraz malenkostni morali naših filistrov! Zabavale so nas najlepše ljubice, — vino je teklo z miz, pogrezali smo se s polno dušo v uživanje in razkošnost... Ženijalno blato! In kako se je strdilo na meni... kot skorja na obrazu, na rokah, po vsem telesu... izlilo se mi je prav do srca. A prej ga nisem čutil, dokler nisem stopil pred njene (Pavline) oči, tako svete in nedolžne... Od tedaj me duši in muči, ali kakor se ga branim, vedno nižje se udara pod mano;« (str. 7 in 8). To je cela ekspozicija dela v odsevu nesmrtnega vzklika: Vanitas vanitatum. V Mlakarju je pisatelj poudaril politika in človeka, kakor si ga je on predstavljal in kakor mu je bil kot tip in značaj v drami potreben. Dal mu je pa na drugi strani tudi »romantičnih« barv, da ga tako zveže s Pavlo, najčistejšo romantično dušo, ki vprašuje svojo prijateljico: »Povej mi, ali tebi ni bilo nikdar težko v tem svetu, med temi ljudmi; ali se nisi nikdar čutila osamljene in nesrečne in si želela kam drugam... daleč, daleč, da bi ne gledala več znanih, zoprnih obrazov? Ali se ti ni zdelo, kakor bi bila zakopana globoko v prepadu, opolzkem in gnusnem, — nad teboj pa solnce in svetlo nebo?« (str. 40).

Ob glavnega junaka je Cankar postavil Olgo, ki si jo je Mlakar pripeljal iz Trsta, a mu je ob njej pusto in težko in se mu gabijo njeni kupljeni poljubi. In vendar se Olga morda izmed vseh oseb najbolj približuje Mlakarju in Pavli.

Pavli je pa dal pisatelj ob stran dr. Strnena, bivšega Mlakarjevega koncipijenta, ki z njo pobegne v Trst, še preden je ona zaznala za vso globokost Mlakarjeve romantične ljubezni.